

Jože Koropec

OB URBARJU GOSPOŠČINE SLIVNICE PRI MARIBORU IZ LETA 1608

Na južnem vznožju vzhodnega Pohorja so se javljali ljudje od mlajše kamene dobe dalje. Gostota naseljenosti in promet sta naraščala do krize v rimskem imperiju. V okolici Slivnice so velika (bronastodobna?) gomila v Morju, ilirskokeltsko gradišče Poštela, rimske najdbe na Betnavi; tudi Slivnica sama ni brez predslovenskih prič. Preko slivniškega sveta je bila Celcia povezana s severom. V teh za prebivanje prijaznih krajih so se naselili Slovenci že ob svojem prihodu v alpski svet. V nemirnih časih do X. stoletja je sprejemalo Pohorje, kot že prej večkrat, ubežnike iz nižin. Na hribu nad sedanjo slivniško graščino je bilo gradišče (1443 »Burg«, 1541 »Burgstall«).¹

Ko so se proti sredi druge polovice X. stoletja Ogri morali odreči oblasti nad južnimi slovenskimi pokrajinami zahodno od osrednjih Slovenskih gor, se je v ogrskem sosedstvu izoblikovala Dravska krajina. Študij kasnejših gosposčin v teh predelih pokaže zelo močne pozicije dravskih krajiščnikov. Razen ptujske zemlje salzburških nadškofov so krajiščniki imeli v lasti skoraj vso zemljo v krajini. V južnem delu te in takšne krajine so oglejski patriarhi izpeljali po sredini XI. stoletja farno organizacijo.² Slivnica in Hoče, komaj tri kilometre vsaksebi, sta morali biti močnejši naselitveni jedri v tem prostoru in le zato so se odločili patriarhi, da zgrade cerkvi kot prafarni središči ob meji svojega območja prav tu. »Pleteninasto ornamentiko, s katero so bili okrašeni okviri vrat in pregraje v cerkvah, so prinesli v naše dežele najbrže prav kamnoseki iz Italije.« Tako razlaga Bogo Grafenauer tudi odlomek s pleteninasto ornamentiko iz Slivnice pri Mariboru.³

Leta 1146 je patriarh odstopil dravskemu krajiščniku Bernardu Spanheimu in njegovi ženi na osnovi zamenjave med drugim tudi dosmrtno dve tretjini desetine v slivniški prafari.⁴ Pravico do takšne desetine so vendarle dedovali še Bernardovi nasledniki v oblasti in tako je dobival štajerski vojvoda po zapisu babenberskega urbarja (pred 1227) iz slivniške in hočke prafare 80 mernikov (modius) pšenice, 420

¹ Archaeologische Karte von Jugoslavien, Blatt Rogatec, 1939, 14, 56—57, 77—79. — Varstvo spomenikov IX, 1962—1964, 153, 170. — Albert Starzer, Die landesfürstlichen Lehen..., Beiträge zur K. st. GQ. XXXII, 1902, 261—263.

² Milko Kos, Zgodovina Slovencev 1955, 162.

³ Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, 1955, 33. — Varstvo spomenikov VIII, 1961—1962, 158, 159; IX, 1962—1964, 241.

⁴ Franc Kos, Gradivo IV, 1915, št. 222.

mernikov rži, 700 mernikov ovsa, 2 tovara (carrada) vina, 2 posodi (redemper) medu, 60 jagnjet in 400 piščet. V mernik je šlo 157,5 litrov, v posodo 104,96 litrov in v tovoru je bilo 525 litrov.⁵ Ostalo tretjino desetine je praviloma dobival slivniški župan v svoji prafari. Višina desetine, do katerih je imel žički samostan pravico tod že od prvega štajerskega vojvode dalje in od patriarha 1247 v Rogozi, Podovi in v obojih Račah, ni znana.⁶ Po teh desetinskih navedbah bi pridelali v slivniški prafari letno vsaj okoli 600 mernikov pšenice, petkrat toliko rži, devetkrat toliko ovsa, 15 tovorov vina, 15 posod medu in imeli 450 jagnjet ter 3000 piščet prirastka. V babenberškem urbarju se je prvič pojavila Orehova vas (Ohressendorf).⁷

Vnovič je patriarh posegel v zgodovino Slivnice, ko je podelil 1245 njeno prafaro z vsemi dohodki in pravicami ob opoziciji župnika komaj rojenemu ženskemu samostanu v Studenicah.⁸ Zato so si žički menihi hitro zajamčili 1247 že omenjeno desetino. Iz istega vzroka se je že 1249 zmanjšalo ozemlje pražupnije, ko se je iz nje izločila novo nastala spodnjepolskavska fara in kmalu za njo še druge v zahodni polovici. Prav tako je prišlo samostanu v dobro do menjave ozemelj med slivniškimi in konjiškimi župnikom 1251 tako, da je oddala Slivnica Konjicam Tinje in Venčesl za Studenice, Poljčane in Laporje. S tem nastali razmejitveni spor so rešili šele leta 1335. Že 1249 je bilo treba tudi konkretno in na drobno urediti odnose med patriarhom, arhidiakonom, župnikom in njegovimi vikarji.⁹

Zgled nezadovoljnega in upornega župnika iz 1245 (naslonil se je celo na protipapeškega cesarja) so posnemali mnogi njegovi nasledniki. Skozi poldrugo stoletje se je vnel oster spor med studeniškimi proricami in slivniškimi župniki in vedno le zaradi zemeljskih dobrin. Posredovati so morali visoki in najvišji cerkveni dostojanstveniki, celo sam papež.¹⁰ Slivniškimi župnikom¹¹ je uspevalo obdržati zase velik

⁵ Alfons Dopsch, Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark, 1910, 23. — Robert Baravalle, Zur G. der st. Masse I, ZHVS XXIX, 1935, 34—35, 79, 81—82. — J. Zahn, St. Urkundebuch III, 1903, št. 12.

⁶ Franc Kos, Gradivo V, 1928, št. 674.

⁷ Alfons Dopsch, n. d., 16.

⁸ Franc Kos, Gradivo V, 1928, št. 870.

⁹ Ignac Orožen, Das Bisthum ... I, 1875, 142—144. — Andr. Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon, 1885, 830. — J. Zahn, St. Urkundebuch III, 1903, št. 59, 102.

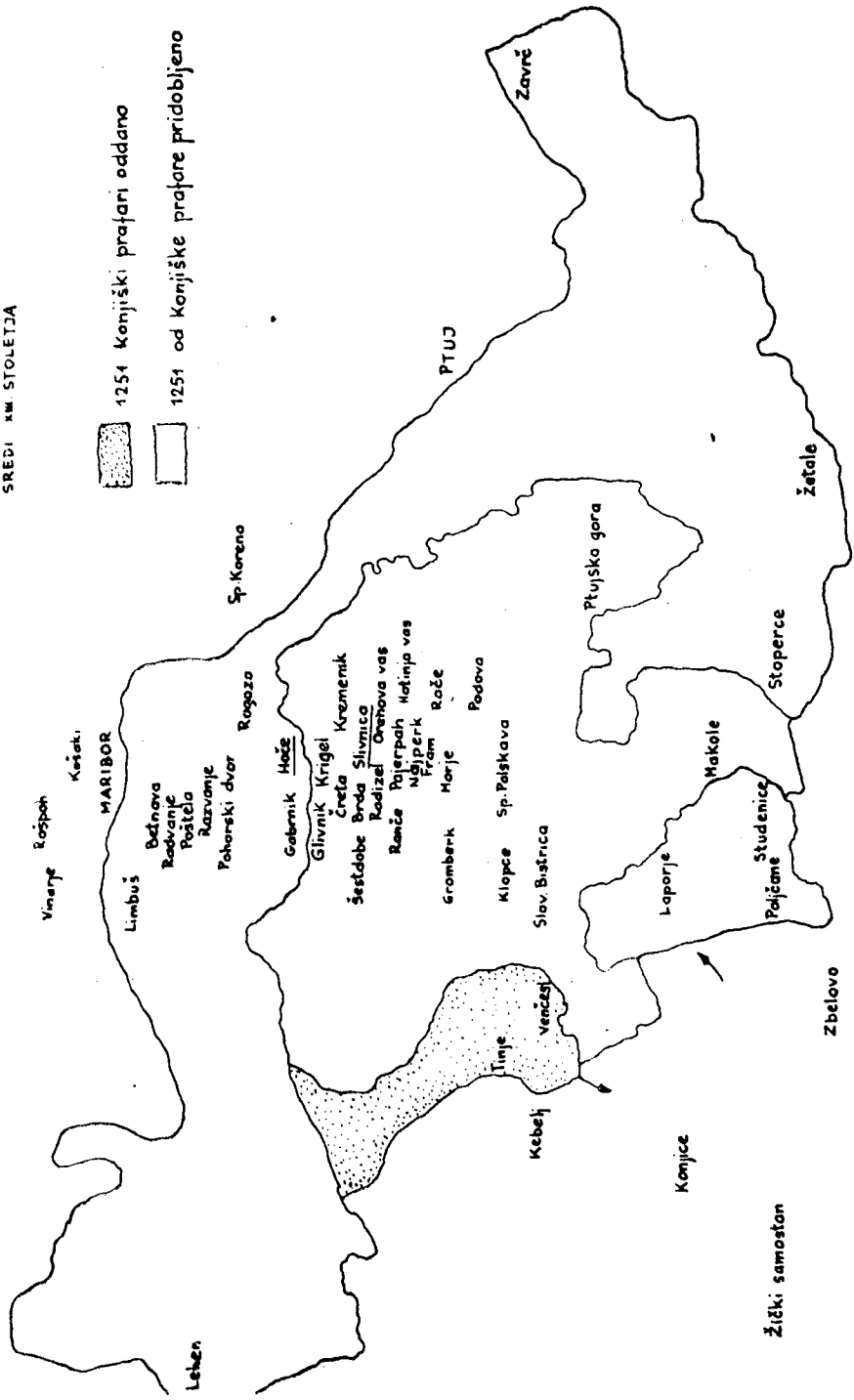
¹⁰ Listini 2049 e, 2079 e, Stajerski doželni arhiv (= Šda) v Gradcu. — Albert Muchar, G. St. V, 1850, 191, 307, 402—403; VI, 1859, 165; VII, 1864, 51. — J. Zahn, St. Urkundebuch III, 1903, št. 115, 195. — Heinrich Appelt - Gerhard Pferschy, St. Urkundebuch IV, 1960, št. 126.

¹¹ Listine 1745 t, 2049 e, 2079 e, 2064 d, Šda. — Slivniška listina za leto 1525. Pokrajinski arhiv v Mariboru. — Imenjska cenitev slivniške župnije 1542 do 1544, Šda. — Carl Schmutz, Historisches Topographisches Lexikon von Steiermark III, 1822, 490. — Albert Muchar, G. St. V, 1850, 402—403; VI, 1859, 235. — Ignac Orožen, n. d., 448, 459—460. — Andr. Janisch, n. d., 831. — J. Zahn, St. Urkundebuch III, 1903, št. 32, 59. — Josip Gruden, Samostan Studenice v protestantski dobi, ČZN V, 1908, 164—165. — Avguštín Stegenšek, Konjiška dekanija, 1909, 44. — Franc Kos, Gradivo IV, 1915, št. 540; V, 1928, št. 870. — Heinrich Appelt - Gerhard Pferschy, n. d., št. 126.

6

OBSEG HOČKE IN SLIVNIŠKE PRAFARE SREDI XIX. STOLETJA

6

 1251 Konjiški profari oddano
 1251 od Konjiške prafare pridobljeno

del dohodkov, seveda v škodo samostana. Župnikovo imenje je zajemalo 1542 poleg župnišča in cerkvenih dohodkov 10 njiv, 8 travnikov, 4 podložniške družine v slivniških domcih in še podložniško družino na 3 pustih domcih (1399 so to bile 3 hube) v Kremeniku.¹²

Že zgodaj se je začelo oblikovati v Slivnici tudi jedro zemljiške gosposčine. Za vlade vojvode Otokarja Přemysla je dobivala mariborska deželnoknežja gosposčina iz Slivnice le 15 gorninskih veder (po 34, 44 litrov) vina in proti koncu XIII. stoletja le še od 3 sogornikov po pol vedra (urna) gornine. Slivniška gosposčina, le posredno deželnoknežja, je morala od začetka XIII. stoletja že živeti in prejemati dajatve od podložnikov. Ostajala je skozi stoletja fevd deželnih knezov, katerih posesti v Radizelu, Šestdobah, Čreti in Orehovi vasi so jo tudi skoraj povsem obdajale.¹³ Prvič je gosposčina jasneje stopila na zgodovinsko svetlo 1428, ko je tu v dvoru (hof) živel plemič Friderik Kleh in gospodoval podložnikom na 4 hubah in 24 domcih. Friderik je pridobil od konjiške gosposčine na meji slovenjebistriške zemlje Klopce s 13 posestmi.¹⁴ Ime, oblika naselja in poljska parcelacija označujejo Klopce prav tako kot Slivnico za zelo staro slovensko naselbino. Mimogrede so bile Klopce prvič omenjene 1310 z nemškim imenom »Pegk« (Bänke-klopi). Leta 1443 je bilo slovensko ime popačeno zapisano »Klagken«, 1541 celo »Tlakhen« (Pirchegger je kraj narobe lokaliziral v namišljeni Brunndorf pri Slivnici), a 1542 zopet v ponemčeni obliki »Penckdorf«. V bistriški rojstni knjigi je bilo 1640 zapisano Klopze.¹⁵ (Hitlerjevi Nemci ponemčena imena niso našli, zato so vas imenovali Klopza.) Slivniška gosposčina je izvrševala nad svojimi podložniki že tudi nižje sodne pravice. Leta 1451 je dobil Friderik Kleh z zamenjavo od žičke kartuzije med drugim hube pri Mariboru.¹⁶ Friderikov sin Martin, ki je razen Slivnici vladal še Gromberku, Zbelovemu in Keblju ter Bistrici pri Fürstenfeldu, je doživljal v Slivnici turška in ogrska pustošenja in zato tudi živel v varnejšem Gromberku.¹⁷ Martinu je sledil 1492 polbrat Ivan in dobil za njim poleg Slivnice in Gromberka med drugim še štiri in pol liechtensteinske fevdne hube v Rančah na Pohorju.¹⁸

Med letoma 1483 in 1498 je bil za oskrbnika v radeljski gosposčini Hrvat Jurij Kolonič, vmes 1494 tudi v Vuzenici.¹⁹ Po 1498 je nasledil

¹² Imenjska cenitev slivniške župnije 1542–1544, Šda. — Albert Muchar, G. St. VII, 1864, 67.

¹³ Alfons Dopsch, n. d., 117, 272. — Robert Baravalle, Zur G. der st. Masse I, ZHVS, XXIX, 1935, 82. — H. Pirchegger, Die Herrschaft Marburg, ZHVS XLIII, 1952, 17.

¹⁴ Albert Starzer, n. d., 261–263.

¹⁵ Lisbina 1735 a, Šda. — Imenjska cenitev slivniške gosposčine 1542, Šda. — Albert Starzer, n. d., 261. — Hans Pirchegger, Die Untersteiermark ..., 1962, 118.

¹⁶ Albert Muchar, G. S. VII, 1864, 361.

¹⁷ Albert Starzer, n. d., 261. — Hans Pirchegger, Die Untersteiermark ..., 1962, 122.

¹⁸ Georg Göth, Urkunden Regesten, Mitth. HVS XI, 1862, 257. — Albert Muchar, G. St. VIII, 1867, 179.

¹⁹ Ferdinand Bischoff, Urkunden-Regesten, BKSGQ XIII, 1876, 116. — Hans Pirchegger, Die Untersteiermark ..., 1962, 118, 166.

Ivana Kleha in se naselil v obnovljenem slivniškem dvoru. Po Jurijevi smrti je vodila gosposčino nekaj časa v korist otrok njihova mati Barbara.²⁰ Sledil ji je najprej sin Hieronim in za tem Martin, ki tudi ni doživel turškega pohoda skozi Slivnico 1532.²¹ Opustošeno gosposčino je obnavljal Seifrid, tudi Jurijev sin (1541).²²

Reformacijskih kali so se bali v Slivnici že 1528, ko je katoliška cerkvena vizitacija ugotovila tu dokajšnjo mero verske mlačnosti. V drugi polovici XVI. stoletja sta bila slivniška plemiča Ferdinand Kolonič (1564—1573) in Adam Kolonič (1588—1608) vneta luterana. Tudi studeniški samostan je odpadal od katoličanstva. V takšnem ozračju je uskočil celo slivniški župnik med luterane in bil poročen (1569—1570). Ko je protireformacijska komisija razrušila 1600 luteransko betnavsko cerkev, je Adam Kolonič poslal njenega luteranskega predikanta v zaščito v rački grad, sam pa nudil gostoljubje in varstvo betnavskemu učitelju.²³

Leta 1541 je slivniška fevdna gosposčina obsegala po zastarelem seznamu dvor pri gradišču, pusti dvor pod cerkvijo, vinograd nad dvorom, gozd pri gradišču, gozd »Kruegl« in gozd Brdo, katerega del je bil spremenjen v vinograd, 3 ribnike, sodno oblast, mlin (župnikov mlin v Slivnici je omenjen že 1252) in 19 domcev v vaseh Zgornja in Spodnja Slivnica ter 9 hub in 3 domce v Klopcah.²⁴ Imenjski popis naslednjega leta je bil zgovornejši. Fevdni del slivniške gosposčine so sestavljali dvor, obdan z zidom in vodnim jarkom, vinograd na grajskem hribu pri dvoru, 2 gozda »Kruegl«, gozd Brda ali Čreta s potokom, novi vinograd, 13 ribnikov, od tega eden na spodnjem polju, travnik pod vasjo, travnik pod ribnikom, njive pri dvoru med mlinom in pod gradiščem, 21 podložniških posesti, gostilna, mlin in 10 dninarjev, nekaterih z družino v Slivnici, 19 sogornikov v »Neupergu«, 9 sogornikov v »Pairpachu« pri Slivnici ter vinograd in 8 podložnikov posesti v Koreni. V alodialnem delu je bilo 7 podložniških posesti, 12 sogornikov in ribnik na Klopcah, vinograd pri Framu, 6 podložniških posesti v Hotinji vasi (tu sta imela večino podložnikov žički samostan in konjiška gosposčina), vinograd v »Pairpach«, 43 sogornikov v Gabrniku in Glivniku, vinograd v Limbušu, vinograd v Vinarjih, hišo z vrtom v Mariboru ter 5 podložniških posesti, vinograd in 13 sogornikov v Košakah.²⁵

Iz analize virov od XV. do XVII. stoletja izhajajo naslednja spoznanja. Slivniška gosposčina je bila deželnokežja posest, ki so jo dobivali

²⁰ Ferdinand Bischoff, n. d., 133—134. — Franz Pichler, *Landschaftliche Steuerregister des 16. Jahrhunderts*, Mitteilungen des St. Landesarchives VIII, 1958, 62. — Hans Pirchegger, *Die Untersteiermark...*, 1962, 118.

²¹ Albert Muchar, *G. St. VIII*, 1867, 382. — Arthur Steinwenter, *Suleman II. vor Marburg, Jahresbericht d... Gymnasiums in Marburg*, 1887, 11. — Albert Starzer, n. d., 262—263. — Franz Pichler, n. d., 62.

²² Albert Starzer, n. d., 262—263.

²³ *Urbur slivniške gosposčine 1608*, Sda. — Ignac Orožen, n. d., 321, 339, 448. — Andr. Jamisch, n. d., 830. — J. Loserth, *Die steierische Religions-pacification*, BKSGQ XXVII, 1896, 12, 33. — Johann Loserth, *Bericht über die Ergebnisse...*, BKSGQ XXXVI, 1908, 41. — Josp Gruden, n. d., 164—165.

²⁴ Imenjska cenitev slivniške gosposčine 1542, Sda.

dedno v fevd za Klehi uskoški Koloniči. Oboji so vezali na gosposčino še svoje alodialno imetje. Središče razpršene gosposčine s približno 50 revnejšimi podložniki je bilo v dvoru. Podložnik je premogel do 8 svinj, 10 glav goveje živine in par konj. V Slivnici in še v bolj hribovitih Klopcah so podložniki zaslužili na prometni glavni cesti. Le redke vesti kažejo na skromno ovčerejo. Že sredi XVI. stoletja so gojili ajdo. Bogato so bili založeni z vinom, ki ga je prinašalo 8 dominikalnih vinogradov in blizu 100 sogornikov. Vinogradniška kultura je osvajala nove površine. Obširno ribogojstvo je računalo z bližnjim mariborskim trgom. Na podeželju so delovali tkalec, čevljar, mlinar, gostilničar in mesar v Slivnici, tkalec v Koreni, čevljar in krojač v Hotinji vasi in na Klopcah ter kovač in čevljar v Framu. V gosposčinskih vaseh so živeli domačini po večini z jasnimi slovenskimi poimenovanji (proces nastajanja priimkov še ni bil končan) pod vodstvom svojih županov. Med domačine so se pomešali Tajč in Kranjc v Slivnici, Turek, Vezjak, Hrovat in Kranjca v Hotinji vasi ter Korošec v Košakah. Vaško revščino je predstavljalo 10 dninarjev v Slivnici.^{22, 24, 25}

Adam Kolonič je lezel v dolgove. Pri Ivanu Frideriku Herbersteinu v sosednjem Pohorskem dvoru si je sposodil 10 000 goldinarjev na 15% obresti. Herberstein je vložil tožbo proti Koloniču zaradi neporavnanih dolgov in 1605 mu je bila zato odločena slivniška gosposčina, seveda z zahtevo po doplačilu razlike med njeno večjo vrednostjo in dolgom. Prenos gosposčine so pravno uredili 1608 s pogodbo in ji priključili gosposčinski urbar.²⁵

V dominikalnem fevdnem delu gosposčine so bili iz dvora nastala graščina z vodnim jarkom in zidano kletjo, pristava, hlev, 3 sadovnjaki, 2 vrta, 3 mlini (eden med njimi s 3 kamni), stope, sodišče, lovska pravica, vinograd na grajskem hribu nad graščino, kos vinograda pri graščini, hrastov gozd »Kruegl«, hrastov in bukov gozd Brda, hrastov log med Račami in Framom, velik vinograd »Neuperg« nad graščino, 14 velikih in več manjših ribnikov (med njimi sta bila dva že spremenjena v travnik in eden v njivo), vinograd v Spodnji Koreni, viničarija z zidano kletjo, vinogradom in sadovnjakom v Framu kot gornina pod fransko gosposčino in 2 vinograda v Rošpohu kot gornina radvanjske gosposčine. V rustikalni fevdni del so šteli 18 podložniških posesti in posebej 4 travnike, 3 njive in gostilno v Slivnici ter 7 podložnikov v Koreni. V fevdnem delu je še bilo 21 sogornikov v »Neupergu«, 15 sogornikov v »Pairpach«, 37 sogornikov, njiva, sadovnjak in novine na grajskem hribu. V alodialnem delu je dominikalno lastnino predstavljal hrastov log v Klopcah, velik vinograd »Pairpach« pri graščini, velik vinograd v Vinarjih, vinograd v Košakah in hiša z vrtom v Mariboru, rustikalno posest 8 podložniških družin, pušča, posebej njiva in 2 gostača na Klopcah, 4 podložniki in travnik v Framu, 8 podložnikov v Hotinji vasi, 4 podložniške cnote in travnik v Orehovi vasi, 5 podložnikov v Košakah ter slednjich gornina 13 sogornikov in 2 njivi na Klopcah, 46 sogornikov v Gabrniku in Glivniku ter 19 sogornikov v Košakah. Gospo-

²⁵ Prevzemna pogodba z urbarjem slivniške gosposčine 1608. Sda.

ščina je še imela pravico do vrečne in snopne desetine od pšenice, rži in ovsu na Klopcah in do vinske desetine na Klopcah, v »Neupergu«, »Pairpachu« in na grajskem hribu. Gosposčina se je od srede XVI. stoletja povečala za vinograde na grajskem hribu in Rošpohu ter podložnike v Framu in Orchovi vasi. Novi so bili v urbarju tudi graščinski sadovnjaki, vrta, mlini, stope in nekaj ribnikov ter precej vinogradov. Pušč slivniška gosposka skorajda ni poznala.

Podložniki so oddajali pravdo v denarju od 35 do 160 krajcarjev (za 20 krajcarjev se je dobilo okoli 5 kg govedine), 1 do 4 kopune, 1 do 8 kokoši in 10 do 40 jaje. Na Klopcah je oddajal podložnik še po 2 korca (korec na Klopcah — 26; 24 litra) prosa. V Framu je oddajal podložnik okoli 10 krajcarjev pravde, 6 korcev (korec — 39,26 litra) pšenice, 6 korcev ovsu, pol korca zdroba, 2 kokoši in 10 jaje. V Košakah in Koreni so poznali slivniški podložniki le dajatve v denarju. Polovica 150 sogornikov je dajala do 1 vedra gornine, preko 3 vedra (do 14 veder) 21 sogornikov, ostali pa vmesne količine. V vedro je šlo 19,68 litra in le na Klopcah 26,65 litra. Tuji podložniki iz Framu in Šestdob, ki so se okoriščali s slivniškimi gozdovi, so dajali zato po 4 korce ovsu, 2 kokoši in 2 dni žetve (Framčani) ali največ kozliča, 2 kopuna ali 3 dni žetve (Šestdobčani). Na račun visoke desetine je pobirala gosposčina od štartina (525 litrov) vedro (26,65 litra), le na Klopcah po 2 vedri. Vsi podložniki so bili prosti saje.²⁰

²⁰ Robert Baravalle, Zur G. der st. Masse I, ZHVS XXIX, 1935, 81; II, ZHVS XXX, 1936, 73, 90, 141, 154. — Fr. Mensi, Zur Geschichte der Preise..., ZHVS XXIX, 1935, 104.

DIE HERRSCHAFT SLIVNICA BEI MARIBOR 1608

Zusammenfassung

Die Gegend von Slivnica ist seit dem Neolithikum besiedelt. Durch den Ort führte eine römische Strasse. Der erste slawische befestigte Kern ist auf dem Schlossberg über dem Herrschaftsgebäude entstanden. Am Ende des 11. Jhdts. ist die stärkere Siedlung in Slivnica mit ihrer Kirche zu einer Urfarre geworden. Seit der Eingliederung der Urfarre in den Kirchengebiet des Klosters Studenice (1245) wurde ihr Umfang rasch und stark vermindert und auch die Grundherrschaft der Pfarre war seitdem sehr arm. Die Herrschaft Slivnica ist als ein dem Landesfürst zugehörendes Beneficium — rundherum vom landesfürstlichen Gebiet umgeben — spätestens am Anfang des 13. Jhdts. entstanden, aber etwas mehr ist über sie erst seit dem Anfang des 15. Jhdts. bekannt. Die Herrschaft war nicht geschlossen und eines kleineren Umfangs. Obzwar sie bei den Türkeneinfällen und dem Kriege mit Ungarn gelitten hat, gab es in ihr fast keine Wüstungen. Als ihre Inhaber sind von Klöch (1428—1493) und Kollonitsch (seit 1497) bekannt. Adam von Kollonitsch mußte am Anfang des 17. Jhdts. die Herrschaft den Herbersteinern verkaufen.